

Jolanta Rafał-Łuniewska

Jak indywidualizować nauczanie w zespole klasowym? - wskazania metodyczne

Realizację zasady jaką jest indywidualizacja nauczania może usprawnić kilka podstawowych wskazań do indywidualizacji oddziaływań w zróżnicowanym zespole klasowym. Pod opisem każdego ze wskazań znajdują się kwestie do rozważenia dla nauczyciela w postaci pytań, na które warto, aby nauczyciel sobie odpowiedział. Odpowiedzi mogą okazać się kluczowe w odniesieniu do stosowania w szkole indywidualizacji nauczania w szerszym zakresie oraz w ramach autorefleksji nad umiejętnościami nauczyciela ważnymi w realizacji tej zasady ortodydaktyki w procesie kształcenia. **Autorefleksja nauczyciela w tym obszarze może być pierwszym krokiem w kierunku potencjalnej zmiany.**

Wskazania metodyczne ▶▶▶

Otwartość nauczyciela na rzeczywiste poznanie ucznia, efektywna obserwacja

W obszarze indywidualizacji nauczania za niezbędną uznaje się otwartość nauczyciela na poznanie każdego ucznia w klasie. Poznanie uczniów czyli rozpoznanie ich zainteresowań, uzdolnień, trudności w uczeniu się, a także określenie innych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych nabiera podstawowego znaczenia. Niełatwo jest poznać drugiego człowieka. Zwykle jest to długi proces związany z oswojeniem się z jego zachowaniem, sposobem myślenia, obserwowaniem reakcji, uważnym słuchaniem tego co mówi i porównywaniem z tym co robi, zainteresowaniem się jego pasjami, wewnętrznymi konfliktami, wspomnieniami, marzeniami, hierarchią wartości, po prostu częstym z nim przebywaniem. Jak poznać swoich uczniów? Poznanie zawsze rodzi wiele pytań. Na przykład - czy uczniowie będą pokazywać nam tylko to, co myślą, że chcielibyśmy zobaczyć, czy zdobędą się na odwagę bycia sobą? Zależy to niewątpliwie od stopnia otwartości i życzliwości nauczyciela, jak również zaufania jakim obdarzą go uczniowie. Ważne staje się także - czy nauczyciel sobie zadaje pytania? - czy widzi to, co powinien zobaczyć zarówno w odniesieniu do klasy jak i do siebie? A jak jest z tobą, nauczycielu? Czy odkrywanie, w poznawaniu uczniów, wciąż czegoś nowego jest dla ciebie czymś konstruktywnym, czy wręcz przeciwnie? Czy w sobie też odkrywasz stale coś nowego? Czyż ludzkie istnienie nie jest ciągłą zmianą i poszukiwaniem siebie? Każdy z twoich uczniów bez wątpienia jest już kimś, tak jak i ty kimś jesteś. Warto więc odkrywać, pytać, poznawać, a przy tym traktować z szacunkiem. Zaczynij już od pierwszej lekcji, a potem nie ustawaj w życzliwym zwiększaniu wiedzy o swoich uczniach, wtedy nawiądziesz z nimi autentyczną relację. Oni ciebie także będą chcieli poznawać i pozwól im na to, niech wasze relacje będą wzajemnym inspirowaniem się do osiągnięcia wciąż nowych celów. Jeśli masz kilkudziesięciu lub więcej uczniów, na początku może ci być trudno zapamiętać ich imiona, nazwiska i zainteresowania. Możesz założyć

specjalny zeszyt, w którym obok nazwiska będziesz zapisywał ważne informacje ich dotyczące. Na pierwszej lekcji przedstaw się, powiedz -ile masz lat, zapisz na tablicy swoje imię i nazwisko, a potem opowiedz uczniom coś o sobie. Co robiłeś do tej pory? -jakie skończyłeś studia? - czym się interesujesz i co lubisz robić? Takie szersze przedstawienie się jest bardzo ważne. Potem poproś uczniów, by zrobili to samo. Powiedz, że jesteś ich ciekawy, że chcesz ich naprawdę poznać. Powiedz, że chciałbyś, aby wasze relacje były oparte na wzajemnym szacunku, a ponieważ będziesz uczył wielu uczniów, postanowiłeś sobie notować to, co jest dla nich ważne, aby nic nie umknęło twojej uwadze. Na koniec lekcji zaproponuj zasady, które chciałbyś aby obowiązywały na waszych zajęciach. Znając główne zainteresowania i ulubione zajęcia swoich uczniów wiesz już bardzo dużo. Możesz brać tę wiedzę pod uwagę planując lekcje. Teraz wiedzę o ich specyfice, indywidualności, temperamencie, cechach charakteru, samoocenie, zdolnościach, sytuacjach domowych będziesz zdobywał na podstawie obserwacji - tego co zobaczysz na lekcjach, a także na przerwach, podczas rozmów z nimi, jak również słuchając nauczycieli, którzy pracują w twojej szkole dłużej. I w odniesieniu do twojej wiedzy i doświadczeń określał potrzeby edukacyjne oraz ewentualną konieczność zastosowania indywidualizacji. Rzetelne rozpoznanie potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów czyli efektywna obserwacja jest konieczna, aby rzeczywiście wesprzeć ich we wszechstronnym rozwoju. Pozwala to na pokazanie uczniom, jak ich cele mieszczą się w obrębie celów nauczania przewidzianych dla całej klasy. Wiedza ta pomaga też nauczycielowi budować strukturę klasowych zajęć, tak aby każdy uczeń miał możliwość realizacji własnych celów i zapewnione poczucie sukcesu, ale także umiał współpracować i działać zespołowo. Ważne jest, aby

nauczyciel chcąc zapewnić optymalne warunki uczenia się każdemu uczniowi posiadał również wiedzę o trudnościach, z jakimi może się spotkać w pracy z uczniem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Dotyczy to specyfiki różnych dysfunkcji i dysharmonii oraz dostosowania odpowiedniej metodyki nauczania. W zależności od tego z jakimi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi uczeń trafi do zespołu klasowego, wymaga to od nauczyciela poszerzenia wiedzy o specyfice pracy z takim uczniem. Natomiast, aby zyskać praktyczną umiejętność doboru odpowiedniej metodyki nauczania nauczyciel może nawiązywać współpracę z pedagogami specjalnymi ze szkół integracyjnych czy specjalnych, metodykami kształcenia integracyjnego czy specjalnego lub specjalistami zarówno zatrudnionymi w danej szkole jak i z poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Potrzeby edukacyjne ucznia nauczyciel może identyfikować nie tylko poprzez obserwację, ale również analizę dokumentacji, rozmowy z rodzicami i konsultacje między nauczycielami uczącymi w danej klasie, a także specjalistami. Jeżeli stwierdzi, że uczeń tego wymaga informuje dyrektora szkoły

o konieczności objęcia ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną. Wskazane jest rozpoznawanie specyfiki funkcjonowania danego ucznia. Nauczyciel poznając jego trudności, jak również mocne strony może wyznaczyć najbardziej optymalny dla ucznia kierunek oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych oraz wspierających, a więc odnoszący się do zróżnicowania nauczania czyli respektowania zasady indywidualizacji. Należy pamiętać, że dopiero możliwie pełna wiedza o każdym uczniu jest niezbędnym warunkiem trafnych i skutecznych czynności nauczyciela. Należy pamiętać, iż oddziaływania dydaktyczne i wychowawcze nauczyciela stają się konstruktywne dopiero wówczas, kiedy wszelkie formy indywidualizacji nauczania w szkole bazują na rozpoznawaniu i wykorzystywaniu potencjału dziecka do pokonywania jego deficytów. Istotne staje się, aby nauczyciel wypracował odpowiednią optykę postrzegania ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, czyli patrzył na tego ucznia przez pryzmat jego mocnych stron, potencjału, a nie jego dysfunkcji czy trudności. Skupianie się jedynie na trudnościach ucznia naznacza go i w jakimś sensie dyskryminuje, co w procesie kształcenia jest zjawiskiem negatywnie wpływającym na dziecko.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- jak wygląda moja otwartość na poznawanie uczniów?
- co w kwestii lepszego poznania uczniów mógłbym zrobić, jak planować i usprawniać obserwację uczniów w kontekście zastosowania indywidualizacji?
- czy dostrzegam walor pełniejszego poznawania ucznia w zespołowej formule pracy nauczycieli i jego wpływ na szersze zastosowanie indywidualizacji nauczania?

Przygotowanie w danej klasie środowiska społecznego do przyjęcia czy funkcjonowania ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

Dla powodzenia procesu edukacyjnego ważne jest zapewnienie odpowiednich warunków wzrastania, szczególnie dla ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Może to znacznie usprawnić nauczycielowi indywidualizację oddziaływań. Warto tu zwrócić uwagę, iż integracja społeczna dotyczy nie tylko osób chorych, z niepełnosprawnością czy zależnych od innych. Integracja społeczna dotyczy każdego członka danej społeczności. Chodzi o to, aby każdy, w tym przypadku uczeń w klasie, czuł się w niej dobrze. Dlatego dzięki odpowiednim rozmowom i zabiegom wychowawczym nauczyciela to przede wszystkim uczniowie powinni rozumieć sytuację swoich kolegów, poznać odmienność ich zachowań i trudności w poznawaniu świata. Dobrze też, kiedy uczniowie otrzymują od nauczyciela czy

specjalisty wskazówki o tym, jak reagować w konkretnych sytuacjach, np. w obliczu trudnych zachowań swoich kolegów. Wskazaniem byłoby, aby nauczyciel przykładął dużą wagę do jakości wzajemnych relacji uczniów. Warto, aby te relacje kształtowały się w atmosferze akceptacji, zrozumienia, radości i poczucia własnego rozwoju doświadczanego przez wszystkich uczestników procesu edukacji, dlatego:

- uważnie obserwujemy wzajemne stosunki i zachowania między dziećmi, może tu nie wystarczyć tylko obserwacja, przydatne mogą być inne techniki badań, za pomocą których uzyskujemy cenne informacje od dzieci, polecić tu można znane techniki socjometryczne, np.:
 - „Plebiscyt życzliwości i niechęci” służący do poznania wzajemnych stosunków między dziećmi w grupie czy zespole klasowym, w tym stopnia akceptacji danego dziecka przez członków grupy czy klasy,
 - „Test wyboru” J. L. Moreno służący do ustalenia rozkładu pozycji społecznych członków grupy/klasy, w tym pozycji społecznej konkretnego dziecka,
 - Test „Zgadnij kto?” służy do ustalenia, którym dzieciom członkowie grupy najczęściej przypisują podane przez nas pozytywne i negatywne cechy. Dzięki temu możemy dowiedzieć się jakie cechy są przypisywane poszczególnym dzieciom.
- wyjaśniamy w przystępnej formie dzieciom zdrowym, sprawnym przyczyny obniżonej sprawności dzieci z dysfunkcją czy niepełnosprawnością. Informujemy je o pewnych trudnościach tych dzieci i potrzebnej im pomocy oraz w jakich sytuacjach i w jaki sposób możemy im tej pomocy udzielać. Róbmy to w naturalny sposób, najlepiej w realnych sytuacjach, w których dziecko potrzebuje pomocy. Inicjując rozmowy z dziećmi na ten temat możemy niekiedy włączyć w nie dziecko z dysfunkcją, by powiedziało swoim rówieśnikom – z czym zupełnie dobrze sobie radzi, a w których sytuacjach ma trudności i potrzebuje pomocy ze strony innych osób? Kiedy może mieć bardzo złe samopoczucie i jak się ono przejawia? Jakie odczucia i zachowania mogą u niego wystąpić przed lub po ataku chorobowym (np. w padaczkę, astmie)? Traktujemy trudności dziecka i zaburzenia samopoczucia jako zjawiska naturalne, które towarzyszą chorobie czy niepełnosprawności;
- informujemy dzieci sprawne o wszystkich czynnikach i sytuacjach, przed którymi powinno być chronione dziecko z dysfunkcją. Uwrażliwiamy dzieci zdrowe na potrzeby i przeżycia związane z innością czy niepełnosprawnością ich rówieśników. Uczymy je wyrozumiałości (ale nie litości) dla nich, rozwijamy u nich zdolność do syntonii i empatii oraz prospołecznych zachowań. Uczulajmy je na to, by udzielały pomocy niepełnosprawnym rówieśnikom tylko wtedy, gdy pomoc ta jest im niezbędna. Kształtujemy u dzieci przekonanie, że ich pomoc jest naturalnym świadczeniem a nie uciążliwym obowiązkiem czy jałmużną.

- bardzo dbajmy o to, by dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z niepełnosprawnością były w stałym kontakcie ze sprawnymi i miały jak najwięcej okazji do podejmowania wspólnych działań i czynności. Inicjujemy takie sytuacje wychowawcze i dydaktyczne, w których dzieci współdziałają, są partnerami współprzeżywającymi pokonywanie trudności, wypełnianie zadań i osiągnięcie sukcesów. Taktownie zachęcamy dzieci sprawne do włączania dzieci z dysfunkcją w ich koleżeńskie grupy, łączenia się z nimi w pary, siadania obok nich, przyznawania im ról i znaczącego miejsca w zabawie czy zajęciu.
- prowadźmy przy różnych okazjach rozmowy z rodzicami wyjaśniające im potrzebę rozwijania poprawnych kontaktów i więzi koleżeńskich pomiędzy dziećmi, wskazując wartość tych więzi dla jednych i drugich. W czasie spotkań z całą grupą rodziców unikajmy eksponowania trudności sprawianych przez dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, a raczej pokazujemy ich postępy. Rozwijamy u rodziców przeświadczenie, że wszystkie dzieci są nasze, o wszystkie musimy dbać i starać się wspierać ich rozwój i naukę.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- czy przykładam wagę do jakości relacji między moimi uczniami i w jaki sposób badam jakość tych relacji?
- jak wygląda integracja społeczna uczniów w mojej klasie, co mogę w tej sprawie zrobić?
- czy i w jaki sposób angażuję do współpracy rodziców, w jakim stopniu potrafię ich społecznie integrować w obrębie zespołu klasowego?

Kompetencje organizacyjne nauczyciela

Stosowanie indywidualizacji nauczania w zróżnicowanym zespole klasowym wymaga od nauczyciela przede wszystkim kompetencji organizacyjnych. Polegają one na:

- systematycznej refleksji nad własną pracą, czyli bycie nauczycielem posiadającym umiejętność ciągłego odwoływania się do zbieranych doświadczeń i konfrontowania ich z wiedzą teoretyczną;
- umiejętności negocjacji z innymi nauczycielami, rodzicami i specjalistami w celu wypracowania postawy poszukującej jak najlepszych rozwiązań metodycznych w odniesieniu do ucznia wymagającego indywidualizacji w nauczaniu;
- konstruowaniu programu wychowawczo-integracyjnego w odniesieniu do specyfiki, zainteresowań i uzdolnień dzieci w danym zespole klasowym;
- integrowaniu wielu różnych elementów programu nauczania;
- elastycznym podejściu do podziału środków dydaktycznych, czasu i uwagi między dziećmi;

- umiejętności dostosowania się do specyfiki pojedynczego zdarzenia czy ucznia,
- zachowaniu równowagi pomiędzy konsekwencją przestrzegania ustalonych norm i reguł a wprowadzaniem swobodniejszego typu relacji w stosunkach z dziećmi,
- elastyczności pomiędzy koncentracją na grupie dzieci a koncentracją na pojedynczym dziecku ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- równoczesnej koncentracji na rozwoju umysłowym dziecka jak i rozwijanie jego społecznych umiejętności,
- włączaniu rodziców do współpracy poprzez odchodzenie od stereotypowych form do bardziej nowatorskich integrujących społecznie wszystkich rodziców,
- gotowości wprowadzania kreatywnych pomysłów, metod i form angażujących i integrujących zróżnicowaną klasę.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- które z powyższych kompetencji posiadam, a których nie, co mogę zrobić, aby kompetencje organizacyjne niezbędne w indywidualizacji nauczania nabywać i doskonalić?
- zapytaj zaufanego kolegi z pracy, co myśli na temat twoich kompetencji organizacyjnych np. po obserwacji twojej lekcji w ramach lekcji koleżeńskiej?
- na ile jestem gotów weryfikować swoje kompetencje organizacyjne podczas np. spotkań superwizyjnych?

Wypracowanie nowego stylu pracy przez nauczyciela

W refleksji nauczyciela nad zastosowaniem indywidualizacji w nauczaniu nie może zabraknąć decyzji dotyczących wypracowania przez niego nowego stylu pracy w zróżnicowanym zespole klasowym, dzięki któremu realizacja celów kształcenia i wychowania staje się bardziej realna, a ponadto wpływa na podniesienie jakości pracy szkoły. Biorąc pod uwagę kierunek zmian w oświacie - od nauczania integracyjnego do nauczania włączającego - jest jak najbardziej godny polecenia styl pracy nauczyciela zgodny z zasadami edukacji włączającej)¹, gdzie organizacja nauczania polega na tym, że:

- plan nauczania tworzony jest z myślą o wszystkich uczniach,
- lekcje zachęcają uczniów do rzeczywistego uczestnictwa w nich,
- lekcje uczą rozumieć różnorodność,

¹ Por. Peter Mittler – *Working Towards Inclusive Education. Social Contexts*, Wyd. Taylor & Francis Group 2000

- uczniowie biorą świadomy i aktywny udział w procesie nauczania,
- uczniowie współpracują ze sobą podczas nauki,
- sposób oceniania (np. ocenianie kształtujące) wspomaga uczniów w dążeniu do sukcesów w nauce,
- źródłem porządku i spokoju w klasie jest wzajemny szacunek, jakim darzą się uczniowie i nauczyciele,
- nauczyciele wykazują otwartość na współpracę/lekcje koleżeńskie/: planują lekcje, przeprowadzają je i dokonują analizy lekcji w odniesieniu do realizacji celów i metodyki nauczania, a także w odniesieniu do samoświadomości nauczyciela (np. metodą superwizji),
- nauczyciele są odpowiedzialni za wspieranie w nauce wszystkich uczniów w klasie i zachęcanie ich do uczestnictwa w zajęciach lekcyjnych,
- pedagodzy i inni specjaliści wspierają nauczycieli w diagnozowaniu potrzeb edukacyjnych uczniów i ich oddziaływaniach dydaktycznych i wychowawczych,
- zróżnicowana praca domowa wspomaga proces nauczania wszystkich uczniów w klasie,
- wszyscy uczniowie biorą udział w zajęciach poza klasą, np. wspólne wyjścia,
- nauczyciele mają wiedzę i stale ją poszerzają nt. dostępnych środków i metod wspomagających nauczanie różnorodnego zespołu klasowego.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- jak wygląda mój styl nauczania, czy wymaga zmian w kontekście indywidualizacji nauczania?
- które z punktów nowego stylu nauczania zgodnych z zasadami edukacji włączającej już realizuję, a nad którymi muszę popracować?
- jak oceniam moją umiejętność współpracy i czerpania z wiedzy specjalistów w odniesieniu do ucznia ze SPE i na ile wpływa to na mój styl nauczania?

Gruntowna analiza podstawy programowej i jej adaptacja do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia poprzez dostosowanie programu nauczania

Ważnym elementem indywidualizacji w nauczaniu jest umiejętność gruntownej analizy podstawy programowej przez nauczyciela danego przedmiotu i adaptacja podstawy programowej do indywidualnych możliwości ucznia, wybór odpowiedniego programu nauczania lub jego dostosowanie, a także zapewnienie określonych warunków do opanowania podstawowych wiadomości i umiejętności szkolnych, przewidzianych dla danego etapu edukacyjnego. Cenne wydają się poszukiwania nauczyciela takich sposobów, które pomogą w nauce wszystkim dzieciom, będącym uczniami danej klasy. Każdy nauczyciel ma prawo wyboru programu nauczania, dostosowania go, wyboru szczególnych metod, form pracy i środków dydaktycznych, kierując się przede wszystkim ich skutecznością.

W dostosowywaniu wymagań edukacyjnych (programowych) nauczyciel bierze pod uwagę trzy wymiary treści nauczania: cele nauczania, materiał nauczania i wymagania programowe.

Cele nauczania opisują zamierzone właściwości ucznia (mają charakter „uczniowski”- wiążą każdą opanowaną czynność z pewną ogólną zmianą w uczniu).

Materiał nauczania stanowi uporządkowaną informację rzeczową („aspekt informacyjny”, nie jest to jedynie zbiór różnych elementów, ale określona struktura, w której pewne elementy są podstawowe ze względu na wagę powiązań z innymi elementami).

Wymagania programowe są wykazem niezbędnych osiągnięć ucznia (mają układ hierarchiczny i możemy je określić jako „nauczycielski”- konieczne, podstawowe, rozszerzające, dopełniające.

Należy pamiętać, aby modyfikowany czy dostosowywany do możliwości i edukacyjnych potrzeb ucznia program zawierał:

- Szczegółowe cele edukacji- kształcenia i wychowania.

(Co chcemy osiągnąć?)

- Materiał nauczania (treści nauczania).

(Czego będą uczyli się uczniowie?)

- Procedury osiągania szczegółowych celów edukacyjnych.

(Jak chcemy osiągnąć założone cele?)

- Opis założonych osiągnięć uczniów – wymagania.

(Co uczniowie będą potrafili po zrealizowaniu programu?)

- Metody oceny z uwzględnieniem standardów wymagań.

(W jaki sposób sprawdzamy i oceniamy wiadomości i umiejętności uczniów?)

- Założenia dydaktyczne i wychowawcze koncepcji programu.

Dostosowując programy nauczania nauczyciel biorąc pod uwagę specyfikę danego ucznia musi mieć również na uwadze, co generalnie utrudnia uczenie się:

- brak możliwości skupienia uwagi na przedmiocie (zjawisku, myśli), który nie jest bezpośrednio połączony z ich wyraźnym zaangażowaniem uczuciowym,
- brak dokładności w odbieraniu informacji, która nie jest dla danej jednostki interesująca lub jest zbyt szybko albo słabo i w nieodpowiedni sposób eksponowana,
- szybkie męczenie się przy wszelkich pracach wymagających zwłaszcza wysiłku umysłowego, fizycznego,
- trudność zapamiętywania otrzymanych informacji, zwłaszcza wówczas, gdy nie zostały one odpowiednio przekazane lub utrwalone,
- trudność dokonywania operacji myślowych opartych na drugim układzie sygnałowym, tzn. porównywania, różnicowania, uogólniania i abstrahowania.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- czy potrafię adaptować podstawę programową do indywidualnych potrzeb i możliwości ucznia?
- czy umiem dostosować program nauczania do potrzeb wszystkich uczniów w danej klasie, czy wiem kogo mogę prosić o pomoc w tym dostosowaniu?
- czy umiem szukać takich sposobów nauczania, które potrafią zadowolić wszystkie dzieci w danej klasie?

Zapewnienie działań terapeutycznych wobec uczniów tego wymagających skutecznym wzmocnieniem indywidualizacji nauczania

Ważne jest również zapewnienie działań terapeutycznych wzmacniających rozwój ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, np. w zakresie zaburzonych funkcji czy kompensowania braków. Oddziaływanie terapeutyczne powinno również zmierzać do eliminowania lub łagodzenia problemów emocjonalnych ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i do rozwijania jego kontaktów zarówno z rówieśnikami, jak i dorosłymi. Nie można zapominać, że dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi stanowią niezwykle różnorodną grupę i niejednokrotnie uczniowie ci potrzebują więcej czasu na osiągnięcie takiego poziomu rozwoju psychofizycznego, aby móc w pełni uczestniczyć w procesie nauczania i odnosić na miarę swoich możliwości sukcesy szkolne. Ważny w tym względzie staje się wymiar współpracy nauczyciela ze specjalistami, na co również zwracają uwagę nowe zapisy prawne o udzielaniu pomocy psychologiczno-pedagogicznej w szkole.

Po wejściu w życie rozporządzeń oświatowych dotyczących udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przedszkolu, szkole i placówce niejeden nauczyciel zapewne postawi tezę pełną obaw, że wprowadzane zmiany zrzucają na niego całkowitą odpowiedzialność za całokształt pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Przede wszystkim treść rozporządzeń w sprawie zasad i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, raczej tej tezie przeczy. Zarówno szkoła, jak i poradnia mają w rozporządzeniach własne jasno określone zadania. Natomiast to, że ich realizacja wymaga wzajemnej współpracy jest uzasadnione edukacyjnymi potrzebami uczniów. Warto też mieć świadomość, że nowe rozporządzenia wcale nie zwalniają poradni z obowiązku udzielania dzieciom i młodzieży różnych form specjalistycznej pomocy psychologiczno-pedagogicznej- zmianom rzeczywiście towarzyszy przesłanie, żeby jak najlepiej otoczyć ucznia pomocą psychologiczno-pedagogiczną najbliższej jego środowiska nauczania i wychowania. Zakresy tej współpracy to np. rozpoznawanie u uczniów ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w

uczeniu się; opracowywanie i wdrażanie indywidualnych programów dla uczniów niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem; programów wsparcia dla uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się; programów dla uczniów wybitnie zdolnych, a także udziału w okresowej ocenie efektywności realizowanych z uczniem zajęć specjalistycznych, rewalidacyjnych, resocjalizacyjnych i innych – stosownie do potrzeb oraz przedstawianie wniosków i zaleceń do dalszej pracy z uczniem; udzielanie nauczycielom merytorycznego wsparcia w nabywaniu nowych umiejętności niezbędnych w codziennej pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych; organizowanie i prowadzenie zajęć terapeutycznych w szkole przez pracowników poradni, działań interwencyjnych w sytuacjach kryzysowych i w sprawach trudnych adresowanych do uczniów, rodziców i nauczycieli, którzy będą uczestniczyć w procesie wsparcia i pomocy. Skłania to niewątpliwie do wypracowywania przez obydwie strony zasad tej współpracy. Dzięki nadaniu tej współpracy nowego wymiaru odnoszącego się do wspierania nauczyciela i ucznia w środowisku szkolnym, klasowym psychologu, pedagogu, logopedzi z poradni będą częściej w szkole, co da nauczycielom możliwość odbywania z nimi bezpośrednich konsultacji na rzecz każdego ucznia, z którym pracują. Trzeba pamiętać, że specjaliści z poradni mają wspierać nauczyciela w obowiązku:

- rzetelnego rozpoznawania specjalnych potrzeb edukacyjnych w oparciu o analizę jego szkolnej i psychologiczno-medycznej dokumentacji oraz informacje uzyskane z wywiadu z rodzicami/opiekunami (arkusze ocen, dzienniki, przebieg nauki na poprzednim etapie edukacyjnym, opinie/orzeczenie poradni psychologiczno-pedagogicznej, zaświadczenia lekarskie),
- trafnego diagnozowania trudności edukacyjnych uczniów w oparciu o sprawdziany wiadomości i umiejętności z danego przedmiotu, wytwory pracy ucznia,
- bieżącej obserwacji funkcjonowania ucznia na terenie szkoły (aktywność, motywacja, relacje interpersonalne).

Tylko pełna wymiana informacji o problemach ucznia, wspólnie przeprowadzony proces diagnostyczny, pomoc w opracowaniu dla każdego wymagającego wsparcia ucznia realistycznego indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego lub programu działań wspierających oraz udział w jego ewentualnej modyfikacji będą dowodem prawdziwej współpracy opartej na odpowiedzialności za udzielaną pomoc tak szkoły, jak i poradni.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- czy umiem w odniesieniu do pracy z uczniem dysfunkcyjnym czy zdolnym prosić o fachową pomoc specjalistów w szkole, w poradni psychologiczno-pedagogicznej?
- na ile czuję się wspierany przez specjalistów w razie problemów w pracy z uczniem z zaburzeniami, czy uzdolnieniami?
- czy potrafię we współpracy ze specjalistą umiejętnie zapewniać działania terapeutyczne w odniesieniu do ucznia, który tego wymaga?

Wspieranie ucznia ze SPE razem przez rodzica i szkołę

W stosowaniu indywidualizacji nauczania dużym wsparciem dla nauczyciela poza specjalistami jest niewątpliwie rodzic danego dziecka, który swoje dziecko zna najlepiej i wszelkie zmiany w jego funkcjonowaniu dostrzega najszybciej. Rzeczywiste współdziałanie rodziców z nauczycielem powinno obejmować realizację wspólnie ustalonego postępowania z dzieckiem. Nauczyciel i rodzic dążą do tego, aby współdziałanie miało przede wszystkim na uwadze dziecko jako podmiot najważniejszy. Taka bieżąca i systematyczna współpraca nauczyciela z rodzicem ma służyć jak najlepszemu zaspokojeniu indywidualnych edukacyjnych potrzeb dziecka. Dzięki takiej współpracy również cele wychowawcze rodziny i szkoły mogą być realizowane skuteczniej. By tak się stało, nauczyciel musi dostrzegać w rodzinie swojego ucznia źródło siły i podejmować, jeśli zajdzie taka konieczność, np. działania doradcze, których celem będzie wzmocnienie oddziaływań tej rodziny, a tym samym wspieranie ucznia i w konsekwencji zapobieganie poważnym problemom społecznym i emocjonalnym. Wspieranie rodziców/opiekunów prawnych ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi może być prowadzone w formie porad, konsultacji, warsztatów i szkoleń przez nauczycieli i specjalistów zatrudnionych w przedszkolu, w szkole lub placówce, w środowisku nauczania i wychowania dziecka. Wspieranie rodziców przez nauczyciela lub specjalistę jest ukierunkowane na rozwiązywanie problemów wychowawczych i dydaktycznych, powinno podnosić ich umiejętności wychowawcze, a w konsekwencji zwiększać efektywność indywidualnych oddziaływań nauczyciela. Warto, aby nauczyciel bardziej wspomagał a nie pouczał rodziców poprzez:

- utwierdzanie ich w przekonaniu, że potrafią być dobrymi rodzicami,
- pokazywanie mocnych stron dziecka,
- nie pogłębianie poczucia winy w trudnych sytuacjach,
- edukowanie przez stawianie problemu i dokonywanie wspólnej analizy,
- bezpośrednie pomaganie w utrzymaniu dobrych relacji dzieci z rodzicami

Dobra współpraca nauczyciela z rodzicami dziecka polega na ciągłym, wzajemnym uzupełnianiu się. Właściwe współdziałanie szczególnie w odniesieniu do dziecka ze specjalnymi potrzebami

edukacyjnymi powinno polegać na wspólnej organizacji procesu wychowania w szkole i w domu rodzinnym poprzez podwojenie sytuacji wychowawczych, ich zróżnicowanie. Ważne staje się ujednolicenie sposobu oddziaływań - metod nagradzania i karania, rozciągania kontroli, pobudzenia do działań pożądanych. Wspieranie dziecka razem przez rodziców i szkołę wymaga budowania dobrej relacji pomiędzy rodzicem, a nauczycielem. Powszechnie zauważa się, że współpraca należy do najtrudniejszych wymiarów relacji międzyludzkich. Jest trudnym obszarem, gdyż wymaga ustalenia wspólnej hierarchii celów. Skuteczna współpraca wymaga również jej systematycznego ulepszania. Podnoszenie współpracy nauczyciela z rodzicami na coraz wyższy poziom leży w interesie dziecka. Szczególnie dotyczy to skutecznej komunikacji. Cenną, a jednocześnie bezpieczną dla obydwu stron umiejętnością, w budowaniu dobrej relacji rodzic-nauczyciel może się okazać np. stosowanie PROCEDURY WYRAŻANIA KRYTYKI, która ma swoją strukturę składającą się z trzech elementów. W konstruktywnej krytyce muszą te trzy elementy wystąpić, a mianowicie:

FUO Fakty Ustosunkowanie Oczekiwanie

Fakty - to przedstawienie faktu, opis sytuacji - bez oceny i krytyki

Ustosunkowanie - to mówienie o naszych uczuciach, opiniach lub działaniu będącym następstwem opisanej sytuacji czy faktów, ujawnienie jaka jest nasza osobista reakcja na powyższe fakty, - w czym nam to przeszkadza?, -dlaczego nam się to nie podoba?, ustosunkowanie nie jest oceną, pouczaniem, ani groźbą.

Oczekiwanie – to wyrażenie oczekiwań w odniesieniu do faktów, lub pytanie - "jak zamierza Pani/Pan rozwiązać ten problem?"- jest to zaproszenie do dalszej rozmowy w celu poszukiwania pozytywnych rozwiązań.

Kwestie do rozważenia dla nauczyciela:

- czy umiem współpracować z rodzicem dziecka wymagającego indywidualizacji nauczania i na czym opieram tę współpracę?
- co robię, w celu stałego ulepszania tej relacji?
- jak wygląda mój sposób komunikowania się z rodzicem i czy jest skuteczny?

Stosowanie indywidualizacji w nauczaniu wymaga od nauczyciela szerokiej wiedzy merytorycznej i metodycznej, jak również wielu zawodowych umiejętności, gdyż o powodzeniu procesu kształcenia decydują pewne osobliwe sprawności posługiwania się wiedzą z zakresu psychologii i pedagogiki przy wykonywaniu przez nauczyciela określonych zadań zarówno dydaktycznych jak i wychowawczych.

Istotna w tym aspekcie staje się autorefleksja nauczyciela nad umiejętnościami zawodowymi mającymi wpływ na szersze zastosowanie indywidualizacji nauczania wobec uczniów, którzy tego wymagają.

Indywidualizacja nauczania a umiejętności nauczyciela

Współczesna szkoła coraz wyraźniej akcentuje konieczność posiadania przez nauczycieli rzeczywistych umiejętności związanych z kierowaniem grupą czy pracą w grupie. I takich doświadczeń nauczyciel zapewne ma niemało. Na przykład rada pedagogiczna każdej szkoły to obszar działania dobrze skoordynowanego, wspierającego swoich członków zespołu, w którym miejsce rywalizacji (zjawisko często występujące w rzeczywistości szkolnej) mogłaby zająć współpraca i współdziałanie na rzecz ucznia. Biorąc pod uwagę nowe wyzwania i skuteczność organizowanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej, istotnym staje się, aby dyrektor danej szkoły wyposażony był w rzeczywistą umiejętność myślenia w kategoriach zarządzania, czyli potrafił skoordynować działania różnych osób, posiadane zasoby, procedury oraz program w taki sposób, aby wszystko tworzyło spójną całość. Wskazanim byłoby również, aby także nauczyciel zaczął myśleć kompleksowo. Należy bowiem w jego skutecznym działaniu brać równocześnie pod uwagę aspekty edukacyjne, wychowawcze oraz organizacyjne w indywidualizacji nauczaniu, a także rzeczywistą pomoc psychologiczno-pedagogiczną i wsparcie dla ucznia. Pożądaną zatem staje się umiejętność pracy w zespole, gdyż nauczyciel może mieć wówczas wpływ np. na zwiększenie efektywności pomocy psychologiczno-pedagogicznej udzielanej uczniowi poprzez konsultację i wymianę uwag z innymi nauczycielami i specjalistami w zakresie udzielanego danemu uczniowi wsparcia. Współdziałanie wszystkich nauczycieli, którzy prowadzą zajęcia z danym uczniem, pozwoli na opracowanie, przyjęcie i realizację spójnego i konsekwentnego planu oddziaływań edukacyjnych lub terapeutycznych. Efektywna współpraca nauczycieli umożliwi także ustalenie działań o znaczeniu priorytetowym wobec danego ucznia i może usprawniać organizację procesu nauczania w kontekście tak dużej różnorodności zespołu klasowego. Zastosowanie indywidualizacji nauczania wymaga od nauczyciela umiejętności zdiagnozowania potrzeb edukacyjnych ucznia, znajomości podstawy programowej, wiedzy metodycznej oraz - poza wiedzą o procesie kształcenia - wykazywania się w codziennej pracy różnymi umiejętnościami szczególnie wychowawczymi i społecznymi. Na pewno łatwiej wyposażać uczniów w umiejętność współpracy, kiedy się ją samemu umie zastosować, bo uczniowie przede wszystkim chcą traktować nauczyciela jako wzorzec do naśladowania. Dlatego też tak oczywiste staje się korzystanie z różnorodnych umiejętności, a nie tylko wiedza o nich. Powodem doskonalenia czy zdobywania różnych umiejętności przez nauczycieli jest konieczność rozwijania ich skuteczności w procesie uczenia, ale i wychowania, co niewątpliwie może mieć wpływ na jakość pracy szkoły i są to na przykład: umiejętność analizowania procesów grupowych, diagnozowania ról grupowych i wykorzystywania ich do budowania kreatywnych i wspierających zespołów klasowych. Nauczyciele, którzy są mistrzami w

aranżowaniu sytuacji wychowawczych lub wykorzystujący zdarzenia rzeczywiste dla umacniania więzi grupowych i akceptacji wartości i norm współzycia społecznego mogą poprzez to mistrzostwo dużo bardziej wpływać na proces kształcenia, niżby się pozornie mogło wydawać. Dlatego z punktu widzenia skuteczności oddziaływań dydaktycznych nauczyciela uzasadnione jest, aby znał i stosował techniki współpracy oraz posiadał umiejętności zarządzania zespołem oraz kierowania procesem grupowym w danej klasie)².

Relacja nauczyciela z uczniem to ustawiczne współdziałanie, które wymaga od nauczyciela umiejętności interpersonalnych takich jak: negocjacje, skuteczna komunikacja, rozwiązywanie konfliktów czy umiejętności diagnozowania potrzeb uczniów, rodziców i innych nauczycieli. Praca z drugim człowiekiem, którego w jakiejś mierze ta relacja kształtuje, wymaga od nauczyciela intensywnej pracy ze sobą i nad sobą samym. Posługiwanie się umiejętnościami interpersonalnymi przez nauczyciela może o wiele skuteczniej w te umiejętności wyposażać ucznia. Tym bardziej, że współczesne tendencje rozwoju roli nauczyciela idą w kierunku rozbudzania w dzieciach ciekawości świata, uczenia ich jak mają się uczyć i jak mają żyć. Wydaje się zatem, że najważniejszymi obszarami, które warto, aby znalazły się w zakresie doskonalenia zawodowego nauczycieli są te, które dotyczą właśnie wspomaganie indywidualnego rozwoju ucznia, jak również tworzenia warunków rozwijających w uczniach poczucia własnej wartości, wspierania jego aktywności poznawczej czy wspomaganie rozwoju do uczestnictwa w kulturze i cywilizacji. Choć podkreślić należy, że samodoskonalenie nauczyciela ma przede wszystkim ułatwiać mu pracę z uczniem. Dlatego w oparciu o wprowadzane zmiany w prawie oświatowym otwiera się szerokie pole wspomaganie nauczycieli na przykład w rozwijaniu wyżej wymienionych umiejętności przez instytucje powołane do wspierania szkoły, tj. poradnie psychologiczno-pedagogiczne, placówki doskonalenia nauczycieli czy inne podmioty tworzące koalicje na rzecz danej szkoły bądź ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Tylko profesjonalnie działający, mający duże poczucie sprawstwa, obdarzony pozytywnym obrazem samego siebie nauczyciel może sprawić, że jego uczniowie będą w stanie zmagać się z trudnościami, a stałe uczenie się stanie się ich życiową szansą.

Poza gruntownym poznaniem ucznia na efektywność wychowawczą i dydaktyczną szkoły wpływają kompetencje interpretacyjne nauczyciela. Kompetencje te są ważne jako warunek rozumienia świata i siebie oraz nadawania sensu temu wszystkiemu, co dzieje się w otaczającej rzeczywistości. Porozumiewanie się nauczycieli z uczniami winno opierać się na ustawicznych interpretacjach

² Por. Sylvia Rockwell *A co mi zrobisz? Od chaosu do współpracy w klasie. Vademecum wychowawcy*. WSiP Warszawa 2008

nauczyciela i wpływać na określanie kierunków działania zarówno wychowawczego jak i dydaktycznego.

Szczególnie w edukacji włączającej zwracanie uwagi na osiągnięcia poszczególnych uczniów z uwzględnieniem ich wyjątkowych zdolności i umiejętności pomaga w tworzeniu atmosfery motywującej ich do większego wysiłku. Uczniowie doceniani za wysiłek, nagradzani za swoje osiągnięcia i zachęceni do nagradzania samych siebie uzyskują lepsze wyniki. To właśnie ta rola nauczyciela, rola osoby wspierającej uczniów w budowaniu pozytywnego obrazu samych siebie i motywacji do nauki jest ważna i stanowi prawdziwe wyzwanie dla profesji nauczycielskiej w nowoczesnej edukacji. Zastanówmy się zatem nad proporcją w stosowaniu przez nauczycieli życzliwego doceniania ucznia w stosunku do krytycznego oceniania i jaki może mieć to wpływ na samoocenę uczniów?

Jeżeli szkoła ma stać się miejscem uczenia się, a zarazem miejscem inspirowania ucznia do pracy nad własnym rozwojem, nie sposób pominąć w planowaniu pracy szkoły tych działań nauczycieli, które pozwolą uczniom budować wysoką samoocenę i pomogą im w lepszym samopoznaniu. Tym bardziej, że wysoka samoocena w większości badań nad uczeniem się wymieniana jest jako liczące się źródło motywacji. Często wskazywana jest jako czynnik, od którego zależy sukces bądź niepowodzenie wszelkich ludzkich przedsięwzięć oraz jako niezwykle źródło motywacji. Zastanawia zatem dostrzegana powszechnie niekorzystna proporcja, mówiąca o tym, że o wiele więcej w szkole krytycznego oceniania ucznia niż doceniania jego wysiłków.

Istotną potrzebą każdego człowieka jest poczucie własnej wartości i adekwatny poziom samoakceptacji. Psychologia humanistyczna opiera się na przekonaniu, że bezpieczeństwo w relacjach interpersonalnych, samoakceptacja i możliwość samodzielnego decydowania o sobie to warunki do prawidłowego rozwoju każdego człowieka. Poczucie własnej wartości to ważny cel systemów edukacyjnych większości krajów Unii Europejskiej.

Dlaczego kształtowanie w uczniach poczucia własnej wartości jest takie ważne w procesie edukacji?

Uczniowie z niską samoocenę są niezdolni do traktowania siebie samych jako akceptowanych i znaczących członków społeczności, borykają się z poczuciem nieadekwatności, beznadziejności, nie doceniają zarówno swoich możliwości, jak i opinii, jakie na ich temat wydają inni. Natomiast uczniowie o wysokiej samoocenie żyją w zgodzie z samym sobą, realistycznie, a zarazem pozytywnie postrzegają samych siebie i swoje możliwości. Uczniowie o wysokiej samoocenie stawiają sobie wyższe i bardziej realistyczne cele. Ponieważ nie przeraża ich perspektywa porażki, są o wiele bardziej skłonni do podejmowania ryzykownych prób i wyzwań, nawiązywania współpracy i wyrażania uczuć. Adekwatnie reagują na krytykę lub niepowodzenie, uczą się na błędach, ale nie obniża to ich poczucia własnej wartości. Im niższa samoocena ucznia, tym bardziej jest on konformistyczny, mniej skłonny do podejmowania prób i ryzyka, bardziej uzależniony od akceptacji otoczenia. Uczniowie o bardzo niskiej

samoocenie są wyizolowani, wycofani, obawiają się brać w czymkolwiek udział, nadmiernie reagują na krytykę, osiągają na ogół wyniki poniżej swoich możliwości, wydają się niezdolni do koncentracji na zadaniu, gdyż zajmują się głównie problemami, jakie mają sami ze sobą. Porażki (często nawet drobne) postrzegają jako kolejny cios w ich wątłe poczucie własnej wartości. Mają tendencję do asekuranctwa i stawiania sobie zaniżonych celów. Niekiedy odwrotnie, stawiają sobie cele nierealistycznie wysokie, aby nikt nie mógł ich obwiniać za to, że ponoszą porażki lub działają w celu samo ukarania się. Boją się niepowodzenia i krytyki, ale też nie potrafią przyjmować komunikatów i ocen pozytywnych, gdyż są one sprzeczne z negatywną opinią o samych sobie, jaką już w sobie ukształtowali.

Nauczyciel naprawdę może wiele zrobić, aby podwyższyć samoocenę ucznia

Dla zwiększenia samooceny warto pomagać uczniom w wyrażaniu swoich uczuć, uczyć ich odkrywania przekonań, jakie mają o sobie i wyrażania opinii wobec innych. Jeśli dziecko nauczy się wyrażania wątpliwości i trudnych obaw na swój temat, stworzy bardziej adekwatny obraz samego siebie. Nauczyciel wykazujący się gotowością do prowadzenia z uczniami rozmów dotyczących tego, jak postrzegają i przeżywają swoje sukcesy i porażki, jest bardziej optymalny w realizacji procesu kształcenia. Uczniowie często dość skutecznie ukrywają swoje uczucia i nauczyciel może pozostawać w błędnym przekonaniu, że jego komunikaty, zachowania wobec nich i oceny nie mają dla nich większego znaczenia, a przynajmniej, że się nimi szczególnie nie przejmują. Może być nawet tym zawiedziony lub zirytowany i przez to będzie jeszcze bardziej wzmacniał krytycyzm swoich wypowiedzi w nadziei, że do ucznia komunikat dotrze. Rezultatem jest wzrost urazu w uczniu, obrona siebie przez ignorowanie nauczyciela i jego opinii lub przekonanie, że się „uwziął” (bo jego krytycyzm rzeczywiście przestaje być adekwatny). Nie znaczy to, że nauczyciel powinien się powstrzymać przed informowaniem ucznia o jego błędach lub brakach, musi to jednak robić tak, aby nie umniejszać jego poczucia własnej wartości, aby nie wpływać negatywnie na samoocenę, dlatego tak znaczące wydaje się doskonalenie przez nauczyciela skutecznej komunikacji interpersonalnej.

Warto też, aby nauczyciel wiedział, że może:

- **przydzielać uczniom zadania odpowiednie do ich możliwości (nie narażać na oczywiste niepowodzenia),**
- **zwracać uwagę raczej na sukcesy niż porażki i zachęcać do dalszej pracy w przypadku braków i błędów,**
- **przedstawić uczniowi, jakie dokładnie błędy popełnił, za co konkretnie został oceniony, z czego wynikają błędy, jak może ich w przyszłości uniknąć (w innym przypadku nie będzie potrafił z informacji nauczyciela skorzystać).**

Wysoka samoocena ucznia, to nie to samo co próżność czy wywyższanie się. Wynika ona nie z przesadzonego obrazu siebie, ale ze świadomości, że ma on znaczenie dla innych, stara się jak najlepiej wykorzystywać swoje możliwości, a otoczenie nie reaguje krytycznie na jego zachowanie.

Nauczyciel może skutecznie motywować ucznia do nauki

Każdy nauczyciel wie, że wzbudzanie motywacji ucznia jest rodzajem sztuki. Niemniej warto o pewnych zasadach i wskazówkach pamiętać i próbować je stosować. Wzrost motywacji ucznia do nauki można uzyskać w następujący sposób:

- skupiając uwagę uczniów na tych aspektach pracy, które są dla nich interesujące, dotyczą ich ważnych, aktualnych potrzeb,
- uruchamiając ciekawość uczniów, ich instynkt eksploracji (jeśli nie będzie tłumiony karami czy niezadowolaniem nauczyciela spowodowanymi różnymi wypowiedziami ucznia),
- stwarzając możliwość zaspokojenia podstawowych potrzeb przeżywanych przez uczniów: akceptacji, uznania nauczyciela, zaistnienia w zespole klasowym, sukcesu, potwierdzenia ważności, a także zwycięstwa w rywalizacji (jeśli nie jest destrukcyjna),
- uprzedzając o możliwych trudnościach i wskazując możliwości poradzenia sobie z nimi lub uzyskania wsparcia (m.in. przez możliwość konsultacji).

Warto, aby nauczyciel pamiętał, co demotywuje ucznia?

- przekonanie o własnym niepowodzeniu, lęk przed porażką,
- zbyt długi okres oczekiwania na efekty pracy,
- nadmierny przymus do wykonania zadania.

Biorąc pod uwagę wpływ skutecznej motywacji na funkcjonowanie ucznia w szkole, szczególnie ważny staje się sposób, w jaki nauczyciel konstruuje swoje relacje z uczniami i zwraca się do nich, przedstawiając im swoje wymagania. W praktyce pedagogicznej często stosowane są przez nauczycieli następujące sposoby: katastroficzny, dyrektywny, przytłaczający i manipulacyjny. Niestety, wywołują na ogół efekty przeciwne do zamierzonych i stanowią swoistą przestrożę dla nauczyciela w dziedzinie motywacji, dlatego bardziej konstruktywne i wskazane jest przedstawienie odpowiednio czterech antytez do wyżej wymienionych sposobów pracy nauczyciela:

- Wyeksponowanie poczucia satysfakcji jaką może przynieść uczniowi zakończona praca i korzyści z niej wynikające. To pozytywne odwrócenie strategii katastroficznej. Na czym polega strategia katastroficzna? Niektórzy nauczyciele uważają, że osiągną wysoki poziom motywacji, jeśli przekonująco przedstawią uczniom negatywne konsekwencje niewykonania zadań: złe stopnie, utratę szansy na promocję do następnej klasy, niezdanie egzaminu, wzmacnianie lęku przed rodzicami. Uczniowie odbierają takie komunikaty nauczyciela jako groźby (nawet jeśli

nauczycielowi wydaje się, że przedstawia jedynie logiczny wywód) i zachowują się wobec niego, jak każdy człowiek zachowałby się w sytuacji zagrożenia. Taka katastroficzna strategia jest nie tylko przykra, ale też w gruncie rzeczy rzadko motywuje do rzeczywiście samodzielnej i efektywnej pracy. Styl katastroficzny nie jest zalecany, a przynajmniej w ograniczonym zakresie. Stałe bazowanie na tego typu motywacji łączy się z poczuciem przymusu, licznymi stresami i negatywnymi emocjami, co nie sprzyja budowaniu dobrej relacji nauczyciela z uczniem.

- Przekształcenie surowych rozkazów nauczyciela w stymulujące, otwarte propozycje dla uczniów to pozytywna zmiana stylu dyrektywnego. Posługujący się stylem dyrektywnym nauczyciel wychodzi z założenia, że uczniowie nie będą pracować bez jego stałej kontroli i ciągłego wydawania poleceń, uwag. Działa z pozycji formalnego autorytetu: jest na ogół nie tylko stanowczy i konsekwentny, ale również niezwykle normatywny (mówi- jak być powinno). Nauczyciele posługujący się tą strategią często zwracają się do uczniów, używając formy nakazu: „musicie!”, „powinniście!” Reakcją uczniów na styl dyrektywny jest na ogół rozmaicie manifestowany odruch buntu i niechęć do robienia czegokolwiek.
- Pokazanie uczniom zadań do wykonania we właściwych proporcjach jest antytezą stylu przytłaczającego. Ważne też, aby nauczyciel pracę przedstawił w podziale na mniejsze etapy, których wykonanie łatwiej można sobie wyobrazić. Wyraźne oddzielenie etapów pracy rozpisane w semestralnym harmonogramie lub choćby w przedmiotowym systemie oceniania powinno wystarczająco spełniać to zadanie. Niektórzy nauczyciele uważają, że sposobem przytłaczającym zainspirują uczniów, choćby przez przydzieloną im dużą ilość pracy. Uczniowie czują się jednak tym przytłoczeni, co powoduje, że mają trudności nawet z rozpoczęciem działań.
- Przedstawienie uczniom jakie możliwości przypisuje nauczyciel klasie, jakie przeżywa trudności w pracy z nią i jak chce tym trudnościom zaradzić jest antytezą do zachowań manipulacyjnych nauczyciela. Sposób manipulacyjny wynika z założenia, że z uczniami nie da się rozmawiać uczciwie, gdyż konflikt interesów, jaki zachodzi w szkole między nimi a nauczycielem, zawsze spowoduje, że uczciwe komunikaty nauczyciela zostaną wykorzystane przeciw niemu. W efekcie nauczyciel stosuje rozmaite zabiegi manipulacyjne, by osiągnąć odpowiednią motywację uczniów: wyśmiewa ich i zawstydza, porównuje z innymi klasami, nadmiernie chwali. Okazuje się jednak, że uczniowie szczególnie na gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym etapie nauczania dość szybko wychwytyją wszelkie objawy manipulacji i odbiera to im poczucie bezpieczeństwa w relacjach z nauczycielem i raczej nie motywuje do pracy.

Szkoła mogłaby się stać miejscem, gdzie uczniowie zaczęliby cenić samych siebie, gdzie rozwijałoby wiarę w samych siebie i poczucie własnej wartości. Mogłaby tworzyć sytuacje, w których zarówno

uczniowie, jak i nauczyciele w coraz większym stopniu odkrywaliby źródło wartości w samych sobie, ze świadomością, że dobre życie tkwi w nich i nie jest zależne od źródeł zewnętrznych. Jest to szczególnie ważne w procesie edukacyjnym ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w edukacji włączającej. Jak sprawić zatem, aby nauczyciele zechcieli i umieli owe sytuacje aranżować? Jak spowodować, by uczniowie mogli możliwie często ich doświadczać? W jaki sposób wyposażyć nauczycieli w potrzebne do stosowania indywidualizacji nauczania umiejętności?

Jednym ze sposobów inspirowania wspomnianego kierunku zmiany w szkole, szczególnie umiejętności organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej, której elementem jest indywidualizacja nauczania może stać się doskonalenie zawodowe nauczycieli poszerzone o praktyczne nabywanie umiejętności lub ich rozwijanie.

Do stosowania indywidualizacji nauczania niezbędna staje się dla nauczyciela:

- umiejętność diagnozowania potrzeb rozwojowych i edukacyjnych uczniów;
- ważne są także umiejętności doboru treści, metod, form i środków do możliwości ucznia;
- niezbędna jest znajomość metod sprzyjających kooperacji i współdziałaniu dzieci, a więc propozycji takich zadań, które poza indywidualizacją nauczania wymagałyby od dzieci współpracy;
- istotne i konieczne staje się rozwijanie i doskonalenie umiejętności wychowawczych i społecznych (ma to ogromne znaczenie w dobie coraz większych trudności emocjonalnych i społecznych z jakimi borykają się uczniowie, gdyż nie rozwiązywane problemy natury emocjonalnej wpływają na proces uczenia się i w ten sposób tworzy się przysłowiowe błędne koło).

Zastosowanie indywidualizacji nauczania zatem wymaga zwrócenia większej uwagi nauczyciela na aspekty diagnostyczne, wychowawcze i wspierające ucznia w procesie kształcenia. Unowocześnienia wymaga również proces nauczania w placówkach kształcenia nauczycieli oparty w większym stopniu na nabywaniu umiejętności praktycznych przez przyszłych nauczycieli oraz stosowanie nowych form bieżącego doskonalenia w oparciu np. o treningi umiejętności, metody warsztatowe, albo wprowadzenie superwizji) jako metody stale ulepszającej pracę zespołową nauczycieli i wpływającą na jej efektywność.